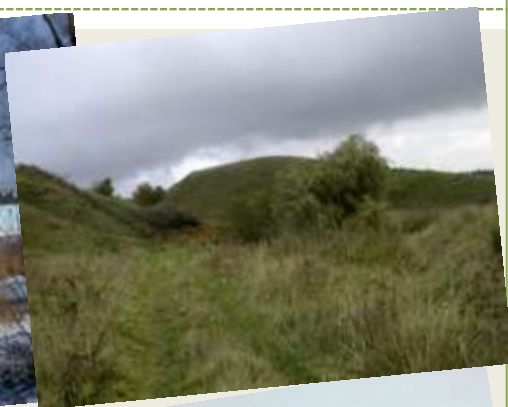
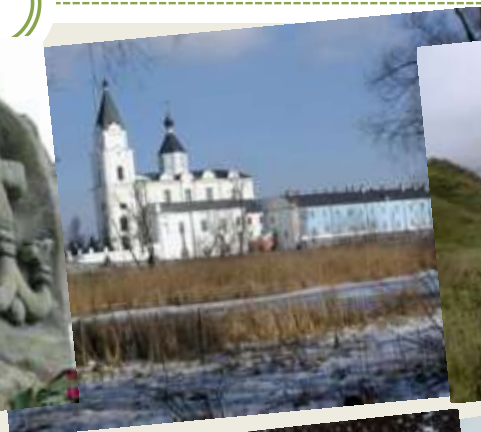
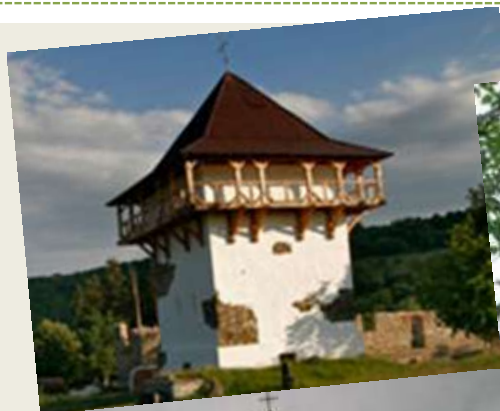
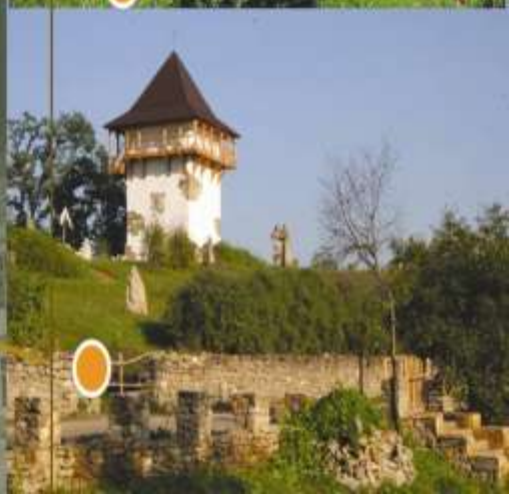
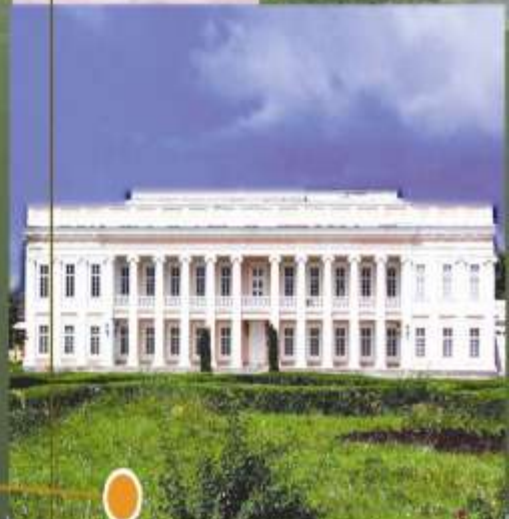

Архітектурна рапсодія Вінниччини (до Дня пам'яток історії та культури)

Підготувала
бібліотекар II категорії
Кривешко Тетяна

Вінниччина туристична

запрошує

Міжнародний день пам'яток і визначних місць

Щорічно **18 квітня** відзначається Міжнародний день пам'яток та історичних місць. Цей День встановлений у 1983 році Асамблеєю Міжнародної ради з питань охорони пам'ятників та визначних місць, створеної при ЮНЕСКО. Головним поштовхом до цього стала необхідність збереження від модернізаційних віянь сучасної цивілізації видатних архітектурних, фортифікаційних, садово-паркових надбань світової культури. У 1999 році за підтримки вчених, архітекторів, реставраторів, працівників державних органів охорони пам'яток історії і культури було ухвалено встановити в Україні День пам'яток історії і культури і відзначати його щорічно 18 квітня.

Наша Батьківщина має надзвичайно багату культурно-історичну спадщину. Кожна епоха залишає нам у спадщину пам'ятку архітектури чи історії, що зберігає в собі згадку про певну визначну подію. Багато пам'яток, які нагадують нам про минуле нашої країни, збереглося на українських землях. Багато з них зникло, залишивши свій слід в історії та культурі українського народу.

Український народ дбайливо зберігає витoki своєї культури, залучаючись до неї, щоб досягнути її глибини й отримати незабутні враження.

У Вінницькій області зосереджені усі види та категорії пам'яток, які є об'єктами національної та регіональної політики. На початок 2012 року на державному обліку перебувало **4307** пам'яток: **1739** – археології, **1893** – історії, **526** – містобудування та архітектури, **47** садово-паркового та ландшафтного мистецтва, **101** – монументального мистецтва. За цими показниками Вінниччина займає одне із провідних місць в державі.

Державний історико – культурний заповідник "Буша"

Адреса: Вінницька обл., Ямпільський р-н, с. Буша

На землі залишилося зовсім не багато таких місць, як національний заповідник "Буша", що на Вінниччині. Саме тут досі зберігаються як історичні пам'ятки, датовані різними століттями, починаючи від трипільської, скіфської, черняхівської, древньоруської культур (XI-XII ст.), так і сучасні кам'яні скульптури, що представляють теперішнє мистецтво.

Дослідження цього об'єкта ведеться роками. У 1883 році професор Антонович відкрив у Буші унікальний рельєф, створений у дохристиянські часи. Дерево без листя, півень, олень, людина навколішках і таємничий чотирикутник залишив на скелі древній художник. Повірте, нічого подібного ви не знайдете в жодній країні світу.

Буша увійшла в історію України як одна зі славних віх визвольної війни 1648-1654 років, що проходила під проводом Богдана Хмельницького. На той час це було велике місто Брацлавщини з замками, підземними ходами та баштами, одна з них, до речі, збереглася і до сьогодні. Решта будівель та підземні ходи у ході оборони міста під час визвольної війни були зруйновані та завалені.

За легендою, яку дуже любляють переповідати місцеві жителі, ворожі війська, дізнавшись, що всі чоловіки пішли на війну, а в місті залишилися лише жінки та діти, вирішили напасти та отримати легку перемогу. Але не тут то було. Обороняли місто всі, хто міг тримати зброю. Та згодом захисників залишилося зовсім мало, і Мар'яна, вдова сотника Зависного, яка очолювала оборону, збрала останніх городян, закрилася з ними в одному з порохових погребів і запалила порох. Страшний вибух знищив не тільки всіх захисників та ворогів, але й зруйнував майже всі будівлі міста, засипав підземні ходи.

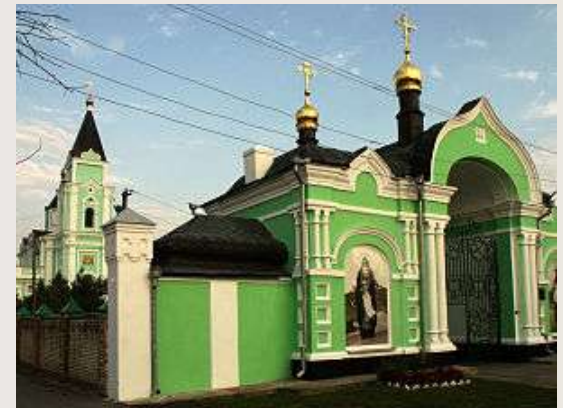
Браїлівський жіночий Свято – Троїцький монастир

Адреса: Вінницька область, Жмеринський р-н, смт. Браїлів

Браїлів - селище історичне. Одне з найдавніших на Поділлі. Свою назву воно запозичило від назви річок Брала і Рів, і в давнину містечко називалося Брагірів.

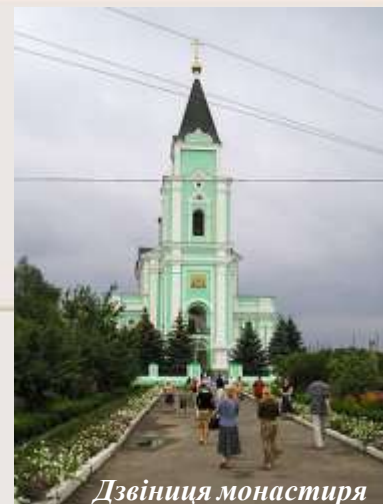
У 1768 році в Браїлові було завершено будівництво ансамблю Троїцького монастиря. В кінці минулого століття о. Ігнатій Лотоцький, який служив у Браїлівському монастирі у 1895–1898 рр., писав: *"Ще здалеку привертає увагу гарний вигляд містечка і особливо великі монастирські корпуси, над якими височіють церква і дзвіниця. Брудне єврейське містечко... на деякий час примениує ваше захоплення. Зате потім ще відрадніше стає на душі, коли ви в'їжджаєте в монастирські ворота, і після шуму та брудної суєти вас охоплює непорушна тиша. Брудна вулиця змінюється чистим і просторим монастирським подвір'ям, краси якому додає тиша та новонасаджена зелень. Великий монастирський храм постає прямо напроти в'їзду в монастир. За ним тягнуться корпуси, окремі флігелі, а ще далі – господарські приміщення. Кругом чистота і порядок. Помітно старання черниць надати своїй обителі вигляд облаштованого монастиря"*. В монастирі було 3 храми: Троїцький (найбільший, побудований 1778 р.), Преподобних Антонія та Феодосія Печерських, Св. Миколая. Діяло училище, де навчали дівчат – сиріт та дочок дияконів.

З початком комуністичної епохи для монастиря почались важкі часи. З будинків залишили монахиням лише один. За нього їм довелося платити, бо всі приміщення радянська влада відібрала і тепер надавала на правах оренди. Монастирі навмисно почали доводити до злиденного стану. В 1925 р. в Браїлівському жіночому монастирі проживало 145 сестер, з них працездатних 53, інші 92 – старі, потребували догляду за собою. Монастир існував виключно на кошти, здобуті особистою працею: зимою – шитвом, влітку – польовими роботами у селян, в сільгоспартілях. Землю, яка належала раніше монастирю, відібрали. Весь сільгоспреманент забрав Жмеринський райколгосп у 1923 р.

Брама Троїцького монастиря

Єдиним засобом для існування була праця 53 осіб. Їхнього заробітку не вистачало, до того ж потрібно було оплачувати приміщення, що для монастиря було непосильним. Для сплати за приміщення збували навіть одяг, посуд, й інші особисті речі. Восени 1932 р. селяни з сіл Москалівка і Козачівка сховали частину врожаю в Браїлівському монастирі, і їх звинуватили у злочинах проти радянської влади. Серед обвинувачених була і сестра Жукова, якій інкримінували наклепи на колгоспи. Вона була засуджена до ув'язнення. ГПУ прилаштувало до цієї справи також ієромонаха монастиря Бориса (3 роки табору) і єпископа Петра, керуючого Подільською єпархією (заслано на 3 роки до Казахстану), священника Іоанна Шиповича (5 років заслання до Сибіру). У грудні 1932 р. обласна газета **"Більшовицька правда"** писала: *"Монастир – це кубло контрреволюції, і це засвідчує переховування в його стінах близько 1000 пудів куркульського хліба, що його знайшла Козачівська сільрада. Це кубло треба негайно провчити"*. Знайдений хліб відібрали, і не лише хліб. У монастиря забрали всі продукти, навіть огірки і помідори. А потім селян з оточуючих сіл примусили проголосувати за закриття обителі, яка намагалася врятувати їх від голоду.

Дзвіниця монастиря

Територія Браїлова під час II світової війни входила до складу Трансністрії (Задністров'я), тобто в зоні окупації Румунії. В 1942 р. монастир був відкритий, як багато храмів і монастирів на той час. В 50-х рр. XX ст. наступ на монастирі в області поновився ще з більшою силою. В 1955 р. їх залишилося лише 2 – Браїлівський та Барський. Становище в Браїлівському монастирі було складним. Про це свідчить зокрема заява настоятельниці ігумені Глафіри до облвиконкому (1956 р.), в якій йшлося про те, що територія монастиря зруйнована автомашинами. Руйнується передній фасад воріт. У воротах є дві кімнати, одну займає олієзагод, де приймають молоко, а іншу – електростанція, яку незаконно експлуатують і не ремонтують. Потрібна охорона, необхідно провести ремонт воріт і приміщень. Але в обласного керівництва були зовсім інші плани. В 1962 р. монастир було знову закрито. Тому передувала велика робота партійно – радянських органів. Був закритий Барський монастир. Всіх сестер перевели в Браїлів. Барську чудотворну ікону Божої Матері сестри принесли з собою.

В 1989 р. монастир було повернуто Православній церкві. 19 березня 1990 р. відслужена перша служба. За 10 років відновлено храм, що був завалений сміттям. Збудували дзвіницю, зробили внутрішню і зовнішню реставрацію всього корпусу і зовнішньої частини Троїцького собору. Відновлено церкву св. Миколая. В монастирі є свої шановані святині. Це ікони Божої Матері Браїлово-Почаївська та Браїлово-Ченстоховська та Троєручича. Про останню відомо, що написана вона на початку XIX ст. на Афоні, і в перші роки гонінь від безбожної влади постраждала від невірних вандалів. В 20-х роках сестри хотіли відреставрувати образ, та почули голос Божої Матері: *"Не торкайтеся Мого лику, нехай залишається таким, як є"*.

В Троїцький собор повернулася також ікона, яку було написано спеціально для Браїлівського монастиря – це ікона святого Великомученика і Цілителя Пантелеймона. Поки невідомо, де знаходяться дві великих престольних ікони – великомучениці Варвари та Боголюбська ікона Божої Матері. Є в обителі ковчежець з мощами святих угодників Божих. З 1995 р. монастирем керує настоятелька ігуменія Антонія (Стеценко).

Історико-культурний центр духовності:

*Євато-Миколаївський чоловічий монастир,
Костел Єватоґо Флоріана.*

Адреса: Вінницька область, м. Шарґород

Шарґород (першочерґово Шароґрудек) – це унікальне місце на теренах східної Європи, адже тут, на крихітній території і в такій кількості зосереджено сліди існування різних культур, де реально існував міжконфесійний та міжнаціональний мир протягом багатьох століть. Такий уклад життя, який завжди був у Шарґороді – це ідеальна модель для світосистеми.

Шарґород – улюбленець століть. На нього турки говорили «кучук – Стамбул» (маленький Стамбул). Задля придбання місцини для нього засновник Ян Замойський здійснює обмін села Праґа під Варшавою. Місто мало свій герб, маґдебурзьке право і право обов'язкових торгів три рази на рік.

Ці чудові пам'ятки зосереджені в радіусі 400 метрів, утворюючи так званий історико-культурний Центр духовності та злагоди.

Шаргородський Свято-Миколаївський чоловічий монастир

У місті Шаргород Вінницької області є чоловічий Свято-Миколаївський замок-монастир.

Був він заснований у 1718 році отцями-василіанами, яких запросив магнат Любомирський. У 1749 році при монастирі відкрили школу. А в 1782 році новий власник Шаргорода Сосновський виділив частину руїн Шаргородського замку для спорудження уніатського монастиря та школи-бурси. В центрі комплексу був споруджений собор святого Миколая Мирлікійського.

У 1793 році, після приєднання краю до Російської імперії, монастир був перетворений у православний. У 1797 році при ньому була відкрита семінарія, а пізніше духовне училище, яке проіснувало до 90-х років XIX століття. Деякий час монастир був резиденцією Подільських, Вінницьких та Шаргородських архієреїв.

Миколаївський монастир – пам'ятник різночасних споруд, який складається з Миколаївського собору, прибрамного корпусу з дзвіницею, братського корпусу з Михайлівською церквою, кутової вежі та господарського корпусу.

Миколаївський собор був побудований в 1829 році у стилі класицизму. Прибрамний корпус з дзвіницею побудований в кінці XVIII – початку XIX століття.

У братському корпусі розміщувалося духовне училище, в якому навчався Михайло Коцюбинський та Степан Руданський (меморіальні дошки і бюсти письменників встановлені на східному фасаді). Також у будівлі є музична школа.

У 1806–1818 роках була проведена реконструкція будівель. Монастир був закритий у 1925 році. У повоєнні роки, з 1946 по 1963 рік, в його стінах був розміщений сільськогосподарський технікум. Потім, після закриття технікуму, були роки забуття, коли древні стіни стояли порожніми і тільки місцеві хлопчаки порушували спокій величної споруди. На початку 80-х років минулого століття в приміщенні монастиря було розміщено міський музей образотворчого мистецтва. Тоді на монументальних колонах замість старовинних ікон розмістили портрети передовиків соціалістичної праці. У 1996 р монастир був відроджений.

Костел св. Флоріана

Відкритий у 1595 році, він до сьогоднішнього дня дивує своєю довершеною красою і досконалістю. Він являє собою триніфну базиліку, побудовану з вапнякового каменю. На виразному бароковому фасаді хвилеподібні аттики бічних нефів ритмічно переходять у високий середній аттик, який гармонійно завершується напівкруглими фронтоном з хрестом.

Інтер'єр храму має рясне декоративне оздоблення – ліпнину та розписи циліндричного склепіння, які очевидно поновлені у 1717 р. під час реставрації костьолу. На пілонах та у бічних нефах з тонованого алебастру виконано в рамах–порталах чотирнадцять композицій у скульптурній техніці горельєфу (тобто невисокого рельєфу), які заслуговують на найбільшу увагу.

На вівтарі костелу зберігається головна реліквія храму – кусочок дерев'яного хреста, на якому було розіп'ято Ісуса Христа.

У головному вівтарі костьолу можна побачити високомистецьке скульптурне *"Розп'яття"*, роботи старих італійських майстрів. Тут же у сакристії – портрет Яна Замойського, скоріше за все, копії XIX століття з дещо раннього, а може й при життєвого зображення фундатора храму. У лівому верхньому куті портрету зображено родовий герб роду – «Еліта». У костьолі до цього часу зберігся напис: *«Ян Замойський, Канцлер і Гетьман Великий Коронний»* і дати життя – 1541 – 1605 р.р. У нижній частині полотна на світлій смузі – два рядки латиною: *«Ян Сіріуш Замойський, вищий воєначальник і канцлер Коронний, общини Шаргородської року 1595 засновник»*.

Музей академіка Дмитра Кириловича Заболотного

Адреса: Вінницька обл., Крижопільський р-н, с. Заболотне

Музей створено в 1930 р. на території садиби (1,25 га), де знаходиться хата, в якій народився і жив майбутній академік, президент Всеукраїнської АН, відомий мікробіолог Д. Заболотний (1866-1929). Нова експозиція розгорнута в спеціально побудованому приміщенні у 1988 р. Похований вчений на території садиби.

Колекція музею нараховує понад 2000 музейних предметів. Щороку музей відвідує понад 3000 осіб.

Основу колекції складають особисті речі Дмитра Кириловича та його дружини, рукописи і видання праць вченого. Медичний інструментарій, особиста бібліотека вченого (798 книг), колекції мінералів, черепашок і комах вдало доповнюють музейне зібрання.

В експозиційний комплекс входить меморіальна хата, літня кухня, спеціальні приміщення, сад та могила Д. Заболотного. В літній кухні та спеціально побудованому приміщенні розміщено матеріали, що розповідають про життєвий та науковий шлях вченого. В кімнатах меморіального будинку представлено експонати, що відображають його особисте життя. Тут відтворено інтер'єр початку XX ст.

Музей П.І. Чайковського та Н.Ф. фон Мекк

Адреса: Вінницька область, Жмеринський р-н, смт. Браїлів

Музей П. Чайковського, який знаходиться в палацовій споруді родини фон Мекків, засновано при Браїлівському ПТУ-6 у 1979 р. Ініціатором створення музею був директор училища М. Іванюк та викладачі Б. Коваль і В. Перепичай. Значний вклад у розвиток музею вніс і москвич П. Пляцек, браїлівчанин за народженням, який збирав профільну колекцію з 1955 р. У 1990 р. було відкрито нову експозицію. Авторами наукової, проектно-художньої концепції виступили: завідувач науково-методичним відділом Вінницького обласного краєзнавчого музею Н. Секретарьова та художник Вінницького художнього фонду Г. Мельник.

Музейна колекція нараховує майже 2000 предметів.

Експозиція музею розкриває тему *"Петро Ілліч Чайковський і Браїлів"*. Привертає увагу відвідувачів "кімната-ліхтарик" – в минулому робочий кабінет Н. фон Мекк і П. Чайковського, експозиція якого розповідає про життя і творчість генія музики. В інтер'єрі залу розміщені особисті речі Надії Філаретівни (меблі, музичні інструменти, письмове приладдя тощо), передані до фондів музею її нащадками. У вітринах виставлені оригінали музичних видань XIX ст.

Наступний експозиційний комплекс розповідає про Браїлів другої половини XIX ст., родину фон Мекків та перебування П. Чайковського в містечку у 1878-1880 рр. Тут представлено копії фотографій з особистого фотоальбому Н. фон Мекк, які яскраво ілюструють тогочасний Браїлів, його околиці та архітектуру. У вітринах розміщено прижиттєві видання творів П. Чайковського.

Зала *"Музична бібліотека Н. фон Мекк"* – це унікальна колекція нотних видань провідних нотовидавничих фірм Росії і України XIX ст.: Ф. Стеловського, П. Юргенсона, В. Бесселя, М. Бернарда, Л. Ідзіковського та ін., які використовував П. Чайковський.

Куп палацу в садибі фон Мекк

Музей історії авіації та космонавтики

Адреса: Вінницький р-н, смт. Вороновиця

Недалеко від Вінниці діє музей історії авіації та космонавтики. Розташований він у палаці, який в 17-18 столітті належав польському магнату Михайлу Грохольському, а з 1869 року – капітану Миколі Можайському. Після його трагічної загибелі маєтком приїздить керувати брат покійного – капітан I рангу Олександр Федорович Можайський. Саме він виконав вагому роботу, що передувала побудові повітряно-плавального снаряду.

Проводячи досліді з птахами, вивчаючи умови горизонтального польоту, Можайський моделював велетенських повітряних зміїв, а згодом виготовив свою першу модель так званого літака, яка складалась з невеличкого човника, всередині якого була вміщена годинникова пружина, чотирьох коліщат, які слугували для розбігу і посадки, невеликого пропелера, вертикального та горизонтального оперення. Для випробовування Олександр Федорович прив'язував планер довгим мотузком до трійки коней. Коли коні швидко тягли воза, особливо згори, планер злітав у повітря і рухався за возом, при зменшенні швидкості апарат знижувався і котився на своєму візку. На жаль, до наших часів цей перший планер не зберігся, але на місці випробування цього апарата встановлений пам'ятний знак.

У 1971 році в колишньому маєтку Можайських відкрили музей історії авіації та космонавтики. Через рік йому присвоїли звання "Народний музей", а в 1989 р. музей став державним. Нині його експозиція вважається однією з найунікальніших в Україні, бо містить експонати, як відображають розвиток вітчизняної авіації від перших літальних апаратів до реактивних літаків та польотів космічних кораблів.

Отже, для тих, хто захоплюється авіаконструкціями, та тих, хто просто цікавиться історією чи унікальними її речами, відвідування цього музею стане незабутнім, а враження від побаченого залишаться надовго.

Музей О.В. Суворова

Адреса: Вінницька область, Тульчинського р-н, с. Тиманівка

Музей був заснований у 1947 р. з ініціативи голови колгоспу «Червоний Жовтень» П. Желюка (в майбутньому двічі Героя Соціалістичної праці) за підтримки всіх жителів села з метою вшанування пам'яті російського полководця, який перебував на теренах Тульчинщини в 1796-1797 рр., проживав у будинку управителя Тиманівського маєтку (пам'ятка архітектури II пол. XVIII ст.). Велику допомогу у створенні музею надав Ленінградський артилерійський історичний музей (нині Військово-історичний музей артилерії, інженерних військ і військ зв'язку). Основу колекції склали знахідки, виявлені на території села (монети XVIII ст., фрагменти зброї, гармати, барабан тощо). В організацію музею внесли вклад перші директори: О. Швець, вчитель-фізик П. Новіков, вчителька Н. Козак-Новікова. У 1967 р. музею присвоєно звання "народний". В цьому ж році музей О. Суворова був включений до Всесоюзного туристичного маршруту "Поділля". За роки існування музею його відвідали понад 300 делегацій зарубіжних країн: Канади, США, Польщі, Болгарії, Чехословаччини, Німеччини, Франції, Італії та ін. Музей був організатором проведення зустрічей-конференцій (1991-2002) всіх шести музеїв О. Суворова на теренах СНД: Кобрин (Білорусь), Кончанське, Санкт-Петербург (Росія), Ізмаїл, Очаків (Україна). Фондова колекція музею нараховує близько 1300 предметів. Щороку його відвідують майже 3600 осіб. Унікальною є збірка одностроїв офіцерів і солдатів російської армії кінця XVIII ст., зброя та штандарти російських, французьких, турецьких військ XVIII ст., нумізматична колекція (XVIII ст.).

*Пам'ятна табличка,
Музей Суворова, с. Тиманівка*

Палац Потоцьких

Адреса: Вінницька область, м. Тульчин

На початку XVIIIст. м. Тульчин стає власністю роду Потоцьких, одного з найбагатших і вельможних родів Польщі. Величною окрасою міста стає чудовий двоповерховий палац Станіслава Потоцького, який збудований в 1782 році у класичному стилі і повернутий обличчям до міста.

Проектував палац французький архітектор Ля Круа, внутрішні роботи голландець Меркс, творцем парку „Хороше” був Міллер. Палац був покритий мідним дахом, складався із головного двоповерхового корпусу з прикрашеним парадним під’їздом на 10 колонах з 8 пілястрами, а далі два бокових корпуси в такому ж стилі. З головним корпусом бокові споруди з’єднані скляними галереями.

Кожному, хто входив в палац, кидався в вічі надпис над колонами на білому фризі виконаний великими бронзовими, позолоченими буквами: *„чтоб в этом доме всегда пребывала свобода и добродетель. ”Поставлен в 1782 году”*. В палац входили через великий вестибуль, який був прикрашений мармуровими сходами, оздобленими металевими плетіннями. Картинна галерея палацу складалася з полотен видатних майстрів Європи. В парку „Хороше”, який доповнював цей величний архітектурний ансамбль, були каскади, фонтани, мармурові скульптури та сходи і розкішні купальні. Гарно висаджені групи дерев, екзотичні рослини – все це було неповторним та величним. Тут постійно звучала музика, відбувалися танці, розваги. При палаці був театр, який мав в репертуарі 5-7 опер та 2-3 концерти. Співали в основному на італійській мові. З 1984 року в палаці розміщується Тульчинське училище культури. Щорічно тут навчається більше як 380 чоловік. Палац Потоцьких є пам’яткою архітектури XVIIIст.

Палац графині Щербатової

Адреса: Вінницька область, м. Немирів

Навіть за мірками свого часу палац будувався досить довго — з 1894 по 1917 роки. Достовірно невідомо, хто саме виступив архітектором даного проекту — згідно одних документів ними були Г. Грінер і Е. Крамарж, згідно з іншими — Іржи Стібрала, за третьою версією «форми» будівлі надав росіянин на прізвище Пехер.

Будівля побудована в стилі неокласицизму. Тут око відвідувачів радують колони, еркери, дашки, а також сад площею 85 га. Його можна вважати ботанічним садом, так як дерева і чагарник сюди звозили з усіх куточків Російської імперії, і не тільки.

Сьогодні у палаці знаходиться санаторій «Авангард». Будівля дуже контрастує з оточуючими її іншими будівлями. Наприклад, з боку палацу, де розміщується під'їзд для карет представників знаті, знаходиться пам'ятник Володимиру Леніну, що поклав кінець тієї епохи. Тут же на алеї трохи віддалік знаходиться пам'ятник піонерам. Притаманне цьому району й авангардне бачення мистецтва — наприклад, скульптура оленів, піднявшись один на одного.

З усіх боків палац Щербатової оточений будівлями в стилі конструктивізму, а також більш сучасними спорудами, що надає йому особливого вигляду — ніби ошатний і добродушний привид з давно минулих днів.

Свято-Усікновенський скельний чоловічий монастир XI століття

Адреса: Вінницька обл., Могилів-Подільський р-н, с. Лядова

Село Лядова належить до природних унікальних об'єктів Середнього Придністров'я, яку в свою чергу у межах Поділля і України є унікальним в широкому і вузькому значенні цього поняття. Унікальністю ландшафту середнього Придністров'я, зокрема Лядови також є наявність „Великого каньйону Дністра”, оригінального природного вузла, де можна зустріти породи лісів Центральної та Східної Європи, Причорномор'я, в результаті формується особливий підтип ландшафту – західно-лісостеповий, виняткова різноманітність геосистем, мальовничість, унікальність сполучених творінь природи й людини, високий потенціал естетичних та рекреаційних ресурсів. Тому с. Лядова можна вважати заповідником історичним, геологічним, ботанічним. Знаходиться на лівому березі Дністра, межує з селами Кремінне, Нагоряни, Яришів. З усіх боків оточене крутими схилами долини р.Лядови. На них виходи крейди утворюють оригінальні стіни з

печерами, стовпи, окремі химерні скелі. Виходи крейди в с.Лядова – унікальний геологічний об'єкт, таких потужних її шарів на Вінниччині немає. Тут зустрічаються ряд рідкісних рослин, таких, як гіацинти білий, два види ковили, а весною на значних ділянках цвіте горицвіт весняний.

Мабуть краса природи й спонукала людину в далекому минулому, а саме в XI ст. спорудити тут скельний монастир. Сьогодні – це печерний православний діючий чоловічий монастир. Розташований на південній околиці села, на крутому спускові вузькою стежкою у зарослях узвишся на стометровій висоті прямовисної крейдової скелі. Найдавніший в області архітектурний пам'ятник XI-XIXст., форпост православ'я на південному заході нашої держави.

Скіфське городище "Великі вали"

Адреса: Вінницька область, біля міста Немирів

Мовчазними, загадовими спорудами видніються в багатьох місцях Південного Побужжя земляні укріплення у вигляді валів і ровів. Вони і досі дивують своєю складною будовою, масивністю земляних насипів. Слугували вони не одному народові, використовувались переважно для захисту від нападу ворогів. Більшість з цих городищ виникла в VII ст. до н. е.

Одна з найвідоміших пам'яток України того часу – так зване Немирівське скіфське городище, або Великі вали. Воно датоване VII–VI ст. до н. е., являє собою потужну захисну систему площею біля 100 га. Це вали заввишки 9 м і завдовжки по периметру майже 5 км. Річка Мірка ділить городище на дві нерівні частини. Майже в центрі огороженої валом площі, на високому північному березі річки, є особливе внутрішнє укріплення — так зване замчисько.

Територія городища вперше заселена в III тис. до н. е. племенами трипільської культури. Пізніше на цих теренах з'явилися скіфи–орачі, про яких писав Геродот (VII–VI ст. до н. е.), та слов'янські племена уличів (X–XI ст.).

Археологічні розкопки на городищі започаткував у 1909–1910 рр. С. Гамченко. В передвоєнні роки пам'ятку досліджував Г. Смірнов, в післявоєнні – Південно–Подільська експедиція Ленінградського відділення ІА АН СРСР під керівництвом М.Артамонова.

Вчені встановили, що основний вал насипаний в VI ст. до н. е. На території городища виявлено житла–землянки, де знайдено чимало виробів з глини, кістки, рогу, бронзи та заліза. На замчиську була культова споруда – так званий «зольник», пов'язаний, вірогідно, з культом домашнього вогнища, та три поховання скіфського часу.

Ставка Гітлера “Вервольф”

Адреса: Вінницька обл, Вінницький р-н, с. Стрижавка

Ставка Гітлера "Вервольф", що в перекладі з німецької означає "озброєний вовк", розташована за 8 км на північ від Вінниці. За часів Великої Вітчизняної війни вона використовувалася для керування військовими діями на Східному фронті. Будівництво польової ставки спершу планувалося біля Лубен (Полтавської області). Але, по-перше, тоді там досить активно діяли партизани, які одразу зацікавилися б таємним об'єктом, а по-друге, "бліцкриг" не вдався, і війна затягувалася. Оскільки Вінниця була більш-менш віддаленим, затишним містом і, що найголовніше, була розташована на шляху, де в майбутньому мали збудувати транс'європейську магістраль Гамбург – Готенланд (нинішній Крим), то вибір для зведення "Верхольфу" пав саме на неї.

"Вервольф" фактично був зменшеною копією головної ставки Гітлера "Вольфшанце" у Східній Пруссії. Зовні ставка мала досить непоказний вигляд. Наземну частину складала 81 будівля. Майже всі будівлі були побудовані з дерева з дерев'яними дахами. З північного боку під лісом – електростанція. Поблизу – дві радіостанції, приміщення персоналу, охорони, водокачка, басейн, телефонний вузол, який забезпечував прямий зв'язок з Берліном, Києвом, Ростовом, Харковом, Дніпропетровськом, Житомиром. Поряд зі ставкою – посадочна смуга для літаків. Підземна частина – 3 залізобетонні бомбосховища, зокрема головний бункер фюрера, масивної конструкції: товщина стін – 2,5 м, перекриттів – 4,5 м. Територія була замаскована, всі будівлі пофарбовані в темно-зелений колір. Над підземними спорудами посаджені дерева, кущі.

Будівництво ставки тривало з осені 1941 року до кінця 1943 року. У ньому були задіяні спеціалісти з Німеччини, Польщі, Голландії. Загалом на об'єкті працювали понад 10 тисяч людей, в тому числі мешканці навколишніх сіл.

Гітлер відвідав ставку щонайменше 3 рази. Найдовше він тут перебував з 16 липня по 31 жовтня 1942 року. У грудні 1943 року було прийнято рішення про знищення об'єкта, і в березні 1944 напередодні німецького відступу ставку висадили у повітря. Завіса таємничості довкола ставки відкрилася в 1959-1960 роках, коли вінничанин Іван Безуглий, колишній співробітник КДБ, опублікував у періодиці матеріали про боротьбу місцевого населення з окупантами.

Нині ставка є досить унікальним і цікавим об'єктом.